

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov

Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov

Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

1–4-SINF INGLIZ TILI DARSLIKLARIDA TALAFFUZ MASHQLARINING O'RNI VA MAZMUNI

Jo'rayeva Dilafruz Nuriddinovna

*Navoiy viloyati Navoiy shahar Alishr Navoiy nomidagi ona tiliga ixtisoslashtirilgan maktab
ingliz tili o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1–4-sinflari uchun moslashtirilgan "Guess What!" ingliz tili darsliklarida talaffuzga xizmat qiluvchi mashqlarning o'rni, mazmuni va sinflar bo'yicha murakkablashuvi o'rganildi. Tadqiqot materialini to'rtta Student's Book, jami 440 sahifa va 36 asosiy bo'lim tashkil etdi. Kontent-tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, topshiriq ko'rsatmalarini kodlash va qo'lda verifikatsiya qilish usullari yordamida ochiq fonetik rubrikalar, eshitish, takrorlash, ritmik aytim, qo'shiq, savol-javob, dialog va o'qib-tinglash topshiriqlari ajratildi. Natijalar 1-sinfda alohida harf-tovush bog'lanishlari, 2-sinfda undosh juftliklar, 3-sinfda unli va undosh digraflar, 4-sinfda esa murakkab harf birikmalari hamda undosh klasterlari izchil berilganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, so'z va gap urg'usi, intonatsiya, ritm va pauza ko'proq qo'shiq, ritmik aytim hamda dialog tarkibida bilvosita shakllantirilishi, talaffuz diagnostikasi, o'zini va juftini baholash vositalari esa yetarli darajada ochilmagani aniqlandi. Darslik topshiriqlarini maqsadli fonetik diagnostika, minimal juftliklar, audio taqqoslash va nutqiy vaziyatda qayta nazorat qilish bilan boyitish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar. boshlang'ich ta'lim, ingliz tili darsligi, talaffuz mashqi, kontent-tahlil, fonetik rubrika, tinglab farqlash, ritmik aytim, intonatsiya, diagnostika, o'quv-metodik majmua.

РОЛЬ И СОДЕРЖАНИЕ УПРАЖНЕНИЙ ПО ПРОИЗНОШЕНИЮ В УЧЕБНИКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ 1–4 КЛАССОВ

Аннотация. В статье исследуются место, содержание и усложнение по классам упражнений, направленных на формирование произношения в адаптированных для общеобразовательных школ Узбекистана учебниках английского языка "Guess What!" для 1–4 классов. Материал исследования составили четыре Student's Book общим объёмом 440 страниц и 36 основных разделов. На основе контент-анализа, сравнительно-педагогического анализа, кодирования инструкций и ручной верификации выделены специальные фонетические рубрики, задания на слушание, повторение, ритмическое проговаривание, песни, диалоги, вопросы и ответы, чтение с прослушиванием. Установлено, что в 1 классе преобладают связи между отдельной буквой и звуком, во 2 классе — пары согласных, в 3 классе — гласные и согласные диграфы, а в 4 классе — более сложные буквосочетания и кластеры согласных. Вместе с тем словесное и фразовое ударение, интонация, ритм и паузация формируются преимущественно косвенно в песнях, ритмических текстах и диалогах. Недостаточно представлены диагностика произношения, самооценка и взаимная оценка. Предложены способы дополнения учебников целевой диагностикой,

минимальными парами, сравнением аудиозаписей и повторным контролем произношения в речевой ситуации.

Ключевые слова. начальное образование, учебник английского языка, произносительное упражнение, контент-анализ, фонетическая рубрика, слуховая дифференциация, ритмическое проговаривание, интонация, диагностика, учебно-методический комплекс.

THE ROLE AND CONTENT OF PRONUNCIATION ACTIVITIES IN ENGLISH TEXTBOOKS FOR GRADES 1–4

Abstract. The article examines the role, content and grade-by-grade progression of pronunciation-oriented activities in the “Guess What!” English textbooks adapted for Grades 1–4 in Uzbekistan’s general secondary schools. The corpus comprised four Student’s Books, totalling 440 pages and 36 main units. Content analysis, comparative pedagogical analysis, coding of task instructions and manual verification were used to identify explicit phonics sections and activities involving listening, repetition, chants, songs, questions and answers, dialogues, and reading while listening. The findings show a progression from single letter-sound relations in Grade 1 to consonant pairs in Grade 2, vowel and consonant digraphs in Grade 3, and more complex spelling patterns and consonant clusters in Grade 4. Word and sentence stress, intonation, rhythm and pausing, however, are mostly addressed implicitly through songs, chants and dialogues. Pronunciation diagnosis, self-assessment and peer assessment are not sufficiently explicit. The study therefore proposes supplementing the textbook activities with focused diagnosis, minimal-pair work, audio comparison and repeated assessment in short communicative situations.

Keywords. primary education, English textbook, pronunciation activity, content analysis, phonics section, auditory discrimination, chant, intonation, diagnosis, teaching package.

KIRISH

Boshlang'ich sinfda darslik o'quvchi, o'qituvchi va o'quv dasturi o'rtasidagi asosiy vositachidir. Unda berilgan topshiriqning shakli faqat darsda nima bajarilishini emas, o'quvchi til hodisasini qanday idrok etishini ham belgilaydi. Talaffuz nuqtayi nazaridan “Listen and say”, “Listen and repeat”, “Say the chant”, “Sing the song” yoki “Ask and answer” kabi ko'rsatmalar bir xil vazifani bajarmaydi. Birinchilari nutq namunasini eshitish va qayta yaratishga xizmat qilsa, keyingilari ritm, intonatsiya va talaffuz birligini muloqotga ko'chirish imkonini beradi. Shu bois darslikda talaffuzga oid topshiriq borligini qayd etishning o'zi yetarli emas; uning qaysi fonetik komponentni, qanday ketma-ketlikda va qay darajada mustaqil nazorat bilan shakllantirishi aniqlanishi kerak.

Talaffuz ko'nikmasi tovushlarni aniq aytish bilangina chegaralanmaydi. Tushunarli og'zaki nutq segmental birliklar, so'z va gap urg'usi, intonatsiya, ritm, bog'lanish va pauzaning o'zaro uyg'unligiga tayanadi [8; 16, 133–135-b.]. Shuning uchun darslik tahlilida harf-tovush bog'lanishlari bilan bir qatorda tinglab farqlash, ritmik takrorlash, gap ohangi, dialogdagi tabiiylik va o'quvchining o'z talaffuzini nazorat qilishi kabi jihatlar ham hisobga olinishi lozim. Bu, ayniqsa, yozilishi va aytilishi o'rtasida muntazam moslik bo'lmagan ingliz tilini o'rganishda muhim.

O'zbekiston maktablari uchun moslashtirilgan "Guess What!" majmuasi Student's Book bilan birga Workbook, Flashcards, Word cards, audio va video materiallarni ham qamrab oladi [1–4]. Bunday majmua talaffuzni ko'rish, eshitish, taqlid, harakat va muloqot orqali shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Biroq darsning amaliy yo'nalishini ko'p hollarda aynan Student's Bookdagi topshiriq ko'rsatmasi belgilangani sababli, mazkur maqolada tahlil birinchi navbatda shu to'rtta asosiy darslikka qaratildi.

Tadqiqotning maqsadi 1–4-sinf "Guess What!" Student's Booklarida talaffuzga xizmat qiluvchi topshiriqlarning turi, takrorlanish muntazamligi, fonetik mazmuni va sinflararo murakkablashuvini aniqlash, ularning kuchli hamda to'ldirilishi lozim bo'lgan jihatlarini metodik nuqtayi nazardan baholashdan iborat. Maqsadga muvofiq quyidagi savollar qo'yildi: darsliklarda talaffuz qaysi topshiriq turlari orqali berilgan; ochiq fonetik material 1-sinfdan 4-sinfgacha qanday rivojlangan; segmental va prosodik komponentlar o'rtasida qanday nisbat mavjud; diagnostika va refleksiya darslik tuzilishida qay darajada ko'rinadi?

ADABIYOTLAR TAHLILI

Darslikni baholashga doir tadqiqotlarda A. Cunningsworth o'quv materialini faqat mavzular ro'yxati yoki tashqi dizayn orqali emas, o'quvchi ehtiyoji, til mazmunining tanlanishi, ko'nikmalar nisbati, metodik moslashuvchanlik va amaliy qo'llanish mezonlari bo'yicha tahlil qilishni taklif etadi [5]. Bu yondashuv talaffuz topshiriqlariga tatbiq etilganda "mashq mavjudmi?" degan savoldan "mashq o'quvchini eshitishdan

mustaqil nutqqa olib boradimi?" degan savolga o'tishni talab qiladi. Cunningsworthning modeli umumiy darslik bahosiga mos bo'lsa-da, u fonetik komponentlar va talaffuz xatosini aniqlash mexanizmini alohida batafsillashtirmaydi.

B. Tomlinson o'quv materiali o'quvchiga mazmunli tajriba berishi, e'tiborni jalb qilishi, tilni real qo'llashga tayyorlashi va o'qituvchi tomonidan moslashtirishga ochiq bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi [6]. Uning qarashida material tayyor mahsulot emas, o'rganish jarayonida qayta ishlanadigan vositadir. I. McGrath esa darslikni tanlashdan tashqari, undan foydalanish jarayonidagi adaptatsiya va qo'shimcha material yaratishni tizimli bosqich sifatida ko'radi [7]. Mazkur ikki yondashuvning umumiy tomoni shundaki, darslikdagi topshiriq o'quvchilar guruhining aniq ehtiyojini to'liq qoplamasa, o'qituvchi uni qisqartirishi, kengaytirishi, qayta tartiblashi yoki yangi diagnostik element bilan to'ldirishi mumkin.

Talaffuz mazmunini belgilashda M. Celce-Murcia, D.M. Brinton, J.M. Goodwin va B. Grinerning modeli muhim. Mualliflar talaffuzni segmental va suprasegmental birliklarning birligi sifatida talqin qilib, eshitib farqlash, boshqariladigan mashq va kommunikativ qo'llash o'rtasidagi bog'liqlikni asoslaydi [8]. G. Kelly ham o'qituvchi talaffuz muammosini faqat tovushni ko'rsatish bilan hal qila olmasligini, o'quvchi eshitishi, artikulyatsiyani anglashi va shaklni nutqda qo'llashi lozimligini ko'rsatadi [9]. Shu jihatdan darslikdagi "Listen and repeat" zarur boshlanish bo'lsa-da, u yakuniy metodik natija emas.

J.M. Levis talaffuz ta'limining mezonini ona tilida so'zlashuvchiga aynan o'xshashlik emas, balki tushunarlilik va muloqot samaradorligi bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi [10, 369–377-b.]. Ushbu g'oya darslik tahlilida muhim farqni yuzaga chiqaradi: fonetik rubrika tovushni mashq qildirishi mumkin, ammo o'sha tovush qisqa savol-javob yoki dialogda tinglovchi tomonidan to'g'ri qabul qilinmasa, ko'nikma hali kommunikativ bosqichga o'tmagan bo'ladi. CEFR Companion Volume fonologik nazoratni tovush

artikulyatsiyasi va prosodik xususiyatlar bilan bog'laydi, baholashda esa umumiy tushunarlikni markazga qo'yadi [16, 133–135-b.].

Bolalar uchun materiallar masalasida L. Cameron topshiriqning qisqa, aniq, ko'rgazmali va faoliyatga yo'naltirilgan bo'lishini muhim deb hisoblaydi [11]. A. Pinter boshlang'ich yoshdagi o'quvchi tilni harakat, o'yin, takroriy ritual va ijtimoiy hamkorlik orqali samaraliroq o'zlashtirishini qayd etadi [12]. J.K. Shin va J. Crandall esa qo'shiq, ritmik aytim, hikoya, rasm va jismoniy harakatni birlashtiruvchi topshiriqlar nafaqat motivatsiyani, balki tovush shaklini xotirada saqlashni ham qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi [13]. Bu qarashlar darslikdagi qo'shiq va ritmik aytimni bezak sifatida emas, prosodik mashq sifatida ko'rishga asos beradi.

O'zbek metodikasida J.J. Jalolov chet til o'qitish mazmuni, mashqlar tizimi va nutq faoliyati turlarining o'zaro bog'liqligini asoslab, til materialini amaliy nutqqa yo'naltirish zarurligini ta'kidlaydi [14]. A.A. Abduazizovning ingliz va o'zbek tillari fonetik tizimlariga oid ishlari ikki tildagi tovush tuzilishi bir xil emasligini, o'rganuvchi uchun qiyin birliklarni tanlashda qiyosiy fonetik tahlil zarurligini ko'rsatadi [15]. A.E. Rustamovanning maktabgacha yoshdagi bolalarda inglizcha talaffuzni shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotida erta yosh, taqlid, audio namuna va o'yinli mashqlarning ahamiyati ochilgan [17]. Biroq maktabgacha bosqichga tegishli xulosalarni maktab darsligiga to'liq ko'chirish mumkin emas: 1–4-sinflarda yozuv, o'qish, sinf bo'yicha dasturiy izchillik va baholash talablari ham hisobga olinadi.

Adabiyotlar qiyosi uchta metodik bo'shliqni ko'rsatdi. Birinchidan, darslikni baholashga doir umumiy mezonlarda talaffuz komponentlari ko'pincha alohida kodlanmaydi. Ikkinchidan, talaffuz metodikasiga doir ishlarda mashqlar ketma-ketligi batafsil tushuntiriladi, lekin aynan O'zbekiston maktablarida qo'llanayotgan 1–4-sinf darsliklarining sinflararo rivoji kam tahlil qilingan. Uchinchidan, topshiriq soni, fonetik nishon va diagnostik imkoniyat odatda birgalikda baholanmaydi. Mazkur maqola shu uch yo'nalishni bitta tahlil ramkasida birlashtiradi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot korpusiga O'zbekiston uchun 2021-yilda moslashtirilgan "Guess What!" seriyasining 1-, 2-, 3- va 4-sinf Student's Booklari kiritildi [1–4]. Har bir kitob 110 sahifadan iborat bo'lib, umumiy hajm 440 sahifani tashkil etdi. Har bir sinf darsligida to'qqizta asosiy mavzuli bo'lim mavjud; shunday qilib, sinflararo qiyos uchun 36 ta asosiy bo'lim tahlil qilindi. Workbook, flashcards, word cards, audio va video materiallar majmuaning tarkibiy qismi sifatida e'tirof etildi, ammo miqdoriy hisob faqat taqdim etilgan Student's Book matni va topshiriq ko'rsatmalari bilan chegaralandi.

Tahlil ikki bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda PDF matnlari elektron ko'rinishda ajratilib, talaffuzga aloqador topshiriq ko'rsatmalari kalit birikmalar bo'yicha qidirildi. Ikkinchi bosqichda topilgan holatlar darslik sahifalarida qo'lda tekshirildi, topshiriqning vazifasi va yonidagi vizual hamda nutqiy material bilan birga talqin qilindi. Elektron sanash natijasi faqat ko'rsatma iborasining uchrash chastotasini bildirdi; bir topshiriqda ikki kod bir vaqtda uchrashi mumkinligi sababli ustunlar umumiy mashqlar soni sifatida qo'shilmadi.

Kodlash mezonlari yetti guruhdan tuzildi: 1) maxsus fonetik rubrika va uning nishoni; 2) retseptiv topshiriqlar — eshitish va tovush shaklini tanish; 3) imitatsion-reproduktiv topshiriqlar — aytish va takrorlash; 4) prosodik-musiqiy topshiriqlar — ritmik aytm va qo'shiq; 5) kommunikativ topshiriqlar — savol-javob va dialog; 6) integrativ topshiriqlar — o'qish, tinglash va ijro etish; 7) diagnostik-refleksiv vositalar — xatoni aniqlash, o'zini yoki juftini mezon asosida baholash. Darsliklar sinf, topshiriq turi, fonetik nishon va kutiladigan nutqiy amal bo'yicha qiyoslandi.

Tadqiqot tavsifiy kontent-tahlil va qiyosiy-pedagogik tahlil xususiyatiga ega. Chastotalar darslik tuzilishidagi ustuvorlikni ko'rsatish uchun ishlatildi, sifat tahlili esa mashqning talaffuzga qanday xizmat qilishini izohladi. Natijalarning ishonchliligini oshirish maqsadida maxsus fonetik rubrikalar joylashgan sahifalar vizual tekshirildi.

Tahlil audio fayllarning akustik sifati yoki darsda o'qituvchi tomonidan qanday qo'llanganini baholamaydi; bu holat tadqiqotning chegarasi sifatida qabul qilindi.

NATIJALAR

3.1. Fonetik materialning sinflar bo'yicha murakkablashuvi

To'rtta darslikning har birida talaffuz uchun muntazam maxsus rubrika ajratilgan. 1–2-sinflarda u "Animal sounds", 3–4-sinflarda esa "Say it!" nomi bilan berilgan. Har bir sinfdagi to'qqizta asosiy bo'limda bittadan fonetik nishon mavjud. Demak, korpus bo'yicha jami 36 ta ochiq fonetik markaz aniqlandi. Rubrika nomining o'zgarishi ham metodik siljishni ifodalaydi: dastlab tovush hayvon obrazi, rang va sodda gap bilan esda qoldirilsa, keyinchalik o'quvchi harf birikmasini yaxlit gap ichida aytadi.

1-jadval. Darsliklardagi ochiq fonetik materialning rivojlanishi

Sinf	Rubrika	9 bo'limdagi fonetik nishonlar	Metodik yo'nalish
1-sinf	Animal sounds	p; a; d; t; b; i; e; u; o	Alohida harf-tovush bog'lanishi, alliteratsiya va qisqa obrazli gap.
2-sinf	Animal sounds	g–h; f–v; j–y; r–l; m–n; s–z; c–k; qu–x; w–wh	Undosh juftliklari va yozuvdagi turli ifodalarni qiyosiy idrok etish.
3-sinf	Say it!	ue/ew/oo; ee/ea; a/ai; i/igh; oa/ow; th; sh; ch; ph/f	Unli va undosh digraflari, bir tovushning turli grafemalarda ifodalanishi.
4-sinf	Say it!	ow/ou; oy/oi; ur/ir; cr; ar; ck; nd; fr; sp	Murakkab harf birikmalari, so'z ichidagi undosh klasterlari va ravon aytish.

Manba: 1–4-sinf Student's Booklaridagi "Animal sounds" va "Say it!" rubrikalari asosida muallif tomonidan tuzildi [1–4].

1-jadval 1-sinf dan 4-sinf gacha oddiydan murakkabga yo'nalgan fonetik izchillik mavjudligini ko'rsatadi. 1-sinfda p, a, d, t kabi alohida belgilar va ularning tovush qiymati sodda alliterativ gaplarda mustahkamlanadi. 2-sinfda ikkita belgi yonma-yon qo'yilib, masalan, r-l yoki w-wh kabi birliklarga e'tibor qaratiladi. 3-sinfda "ee/ea", "i/igh", "oa/ow" kabi grafik variantlar hamda "th", "sh", "ch" singari digraflar paydo bo'ladi. 4-sinfda "cr", "nd", "fr", "sp" kabi undosh klasterlariga o'tilishi o'quvchidan alohida tovushni aytishdan ko'ra tovushlar ketma-ketligini ravon birlashtirishni talab qiladi.

Mazkur ketma-ketlikning kuchli tomoni grafik shakl va audio namunaning muntazam bog'lanishidir. Biroq fonetik nishonlar asosan segmental darajada tanlangan. So'z urg'usi, gap urg'usi yoki intonatsiya uchun shunga o'xshash alohida, nomlangan va sinflar bo'yicha rivojlanadigan rubrika kuzatilmadi. Natijada prosodik ko'nikma keyingi mashqlar tarkibida bilvosita yuzaga keladi va uning sifati o'qituvchi beradigan namuna hamda qayta aloqa bilan bevosita bog'liq bo'lib qoladi.

3.2. Talaffuzga xizmat qiluvchi topshiriq turlari

Darsliklarda talaffuz faqat maxsus fonetik rubrika bilan cheklanmagan. Tinglash, aytish, ritmik aytim, qo'shiq, savol-javob va dialog topshiriqlari ham tovush shaklini eshitish, qayta yaratish va nutqiy vaziyatda qo'llashga xizmat qiladi. Topshiriq ko'rsatmalarining chastotasi sinflar o'rtasidagi metodik siljishni ko'rsatadi.

2-jadval. Talaffuzga aloqador topshiriq ko'rsatmalarining uchrash chastotasi

Topshiriq ko'rsatmasi	1-sinf	2-sinf	3-sinf	4-sinf
Listen, point, and say/repeat	12	9	9	9
Listen and say	32	29	16	12
Listen and repeat	0	0	54	54
Look and say	15	13	0	0

Topshiriq ko'rsatmasi	1-sinf	2-sinf	3-sinf	4-sinf
Say/repeat the chant	9	9	18	18
Sing the song	9	9	9	9
Ask and answer	5	10	23	22
Read and listen	0	0	14	14
Listen and repeat. Then act	0	0	9	9

Izoh: sonlar elektron matnda aniqlanib, darslik sahifalarida tekshirilgan ko'rsatma iboralari chastotasidir. Ayrim topshiriqlar ikki kodga mos kelgani sababli satrlar umumiy mashqlar soni sifatida qo'shilmaydi. 1–2-sinflarda "Listen and repeat" funksiyasi ko'pincha "Listen and say" shaklida ifodalangan.

1–2-sinflarda "Listen and say" hamda "Look and say" ning ko'pligi o'quvchining rasm, audio namuna va og'zaki taqlidga tayanganini ko'rsatadi. Bu yoshda o'qish ko'nikmasi endigina shakllanayotgani uchun topshiriqning ko'rish va eshitishni birlashtirishi asosli. "Listen and repeat" iborasining 1–2-sinf matnida uchramagani takrorlash yo'q degani emas; ayni faoliyat "Listen and say" ko'rsatmasi bilan tashkil etilgan. Shuning uchun tahlilda termin chastotasi va pedagogik funktsiya bir-biridan farqlandi.

3–4-sinflarda "Ask and answer", "Read and listen" hamda "Listen and repeat. Then act" topshiriqlarining ko'payishi talaffuzni yakka takrordan dialog va ijroga ko'chirish imkonini kengaytiradi. O'quvchi matnni ko'radi, audio namunani eshitadi, gapni takrorlaydi va personaj rolida ijro etadi. Bu ketma-ketlik segmental aniqlik bilan birga gap ohangi, ritm va pauzani ham tabiiyroq mashq qilishga sharoit yaratadi. Ayniqsa, savol-javoblarning 1-sinfda 5 holatdan 3–4-sinflarda 22–23 holatga yetishi kommunikativ faollikning bosqichma-bosqich ortganini ko'rsatadi.

Qo'shiq barcha sinflarda muntazam, ritmik aytim esa har bir asosiy bo'limda takrorlanadi. 3–4-sinflarda ritmik aytim ko'rsatmasining 18 marta qayd etilishi uning bo'lim ichidagi va yakuniy jamlanmadagi takroriy berilishi bilan bog'liq. Bunday qaytish fonetik shaklni mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, darslik o'qituvchidan qaysi urg'uli bo'g'in, qaysi intonatsion burilish yoki qayerdagi pauzaga e'tibor qaratishni har doim ham alohida belgilamaydi. Demak, qo'shiq va ritmik aytimning prosodik qiymati o'qituvchi ularni maqsadli talaffuz mashqiga aylantirgandagina to'liq namoyon bo'ladi.

3.3. Darsliklarning didaktik imkoniyati va aniqlangan bo'shliqlar

Tahlil natijalari darsliklarda talaffuzning uch darajasi mavjudligini ko'rsatdi. Birinchi daraja — fonetik nishonni ajratish va audio namuna bilan bog'lash. Ikkinchi daraja — nishonni so'z, gap, ritmik aytim va qo'shiqda takrorlash. Uchinchi daraja — savol-javob, dialog yoki rolli ijroda qo'llash. Bunday tuzilish Celce-Murcia va hammualliflar taklif qilgan eshitishdan kommunikativ qo'llashga o'tish mantiqiga qisman mos keladi [8]. Biroq ketma-ketlikda boshlang'ich diagnostika va natijadan keyingi refleksiya aniq ko'rinmaydi.

3-jadval. Talaffuz komponentlarining darsliklarda yoritilishi va to'ldirish yo'li

Tahlil komponenti	Darslikdagi holat	Metodik to'ldirish
Tovush va harf-tovush bog'lanishi	Barcha sinflarda maxsus rubrika orqali ochiq va izchil berilgan.	Qiyin tovushlarni ona tili bilan qiyoslash, artikulyatsion ko'rsatma berish.
Fonematik eshituv	Audio tinglash mavjud, ammo o'xshash tovushni tanlash har doim alohida emas.	Minimal juftlik, ortiqcha so'zni topish va eshitib belgilash topshiriqlari.

Tahlil komponenti	Darslikdagi holat	Metodik to'ldirish
So'z va gap urg'usi	Qo'shiq, ritmik aytim va dialogda bilvosita namoyon bo'ladi.	Urg'uli bo'g'inni belgilash, chapak yoki ritm chizig'i bilan ko'rsatish.
Intonatsiya, ritm va pauza	Audio va ijro topshiriqlarida mavjud, alohida mezon sifatida kam ochilgan.	Ohang yo'nalishi, mazmuniy pauza va savol-javob intonatsiyasini ajratish.
Kommunikativ qo'llash	3–4-sinflarda savol-javob, dialog va rolli ijro orqali kuchayadi.	Fonetik nishonni saqlagan holda yangi vaziyatda qisqa erkin dialog tuzish.
Diagnostika va refleksiya	Maxsus talaffuz kartasi, o'zini va juftini baholash mezonlari ochiq berilmagan.	Audio portfel, kuzatuv varag'i, mezonli o'zaro baholash va qayta yozib olish.

Manba: darslik topshiriqlari [1–4] va talaffuz metodikasiga oid mezonlar [8–10; 16] asosida muallif tomonidan tuzildi.

Darsliklarning eng kuchli didaktik jihati — muntazamlik va multimodallik. Fonetik nishon bir marotaba nazariy izoh bilan cheklanmaydi; u rasm, audio, gap, ritm, qo'shiq yoki dialog bilan bog'lanadi. Bunday tuzilish boshlang'ich yoshdagi o'quvchilarning qisqa diqqat, taqlid, harakat va obrazga ehtiyojiga mos keladi [11–13]. Bundan tashqari, sinflararo murakkablashuv darsliklar o'rtasida uzviylik borligini ko'rsatadi.

Asosiy bo'shliq diagnostik aniqlik bilan bog'liq. Student's Bookda o'quvchi [θ] tovushini [s] yoki [t] bilan, [ð] tovushini [z] yoki [d] bilan, [w] tovushini [v] bilan almashtirayotganini aniqlashga mo'ljallangan muntazam topshiriqlar tizimi ko'rinmaydi. "Th" yoki "w/wh" rubrikasining mavjudligi muammoni ko'rsatadi, ammo xatoning turini aniqlash, individual mashq tanlash va keyingi natijani qayta o'lchash

uchun qo'shimcha vosita kerak. O'zbek va ingliz tillarining fonetik farqlarini hisobga olish aynan shu bosqichda zarur [15].

Ikkinchi bo'shliq segmental va prosodik mazmun nisbati bilan bog'liq. Tovush va grafemalar nomlangan, sahifada ko'zga tashlanadi va bo'limlar bo'yicha aniq taqsimlangan. Urg'u, intonatsiya, ritm va pauza esa asosan audio namunaning ichida qoladi. O'quvchi eshitgan ohangni taqlid qilishi mumkin, biroq nimaga e'tibor qaratganini anglamasa, yangi gapda shu xususiyatni mustaqil qo'llash qiyinlashadi. Shu sababli o'qituvchi prosodik nishonni sodda belgi — urg'uli bo'g'in ostiga chiziq, ohang strelkasi, ritm kataklari yoki pauza belgisi orqali ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

MUHOKAMA

Natijalar darsliklar talaffuzni alohida mavzu sifatida chetga surmaganini, aksincha, har bir asosiy bo'limda qayta uchraydigan tizimli elementga aylantirganini ko'rsatdi. Bu darslikka qo'yiladigan muntazamlik, darajalanish va ko'nikmalar integratsiyasi talablariga mos keladi [5–7]. Ayniqsa, 1–2-sinflardagi ko'rish-eshitish-taqlid zanjiri hamda 3–4-sinflardagi o'qish-tinglash-takrorlash-ijro zanjiri yosh imkoniyatlariga mos qurilgan. Shu ma'noda majmua o'qituvchiga tayyor metodik tayanch beradi.

Biroq darslikdagi ko'p sonli takrorlash topshirig'i avtomatik ravishda talaffuz sifati oshishini bildirmaydi. O'quvchi noto'g'ri eshitgan yoki noto'g'ri artikulyatsiya qilgan birlikni ko'p marta takrorlasa, xato mustahkamlanishi ham mumkin. Kelly va Celce-Murcia hammualliflarining qarashlariga ko'ra, samarali mashq eshitib ajratish, artikulyatsiyani anglash, nazoratli aytish va kommunikativ qo'llashni birlashtirishi kerak [8; 9]. Darslik topshiriqlarida bu bosqichlarning ayrimlari mavjud, ammo ular har doim diagnostika natijasiga qarab tanlanmagan.

Shu sababli darslikni o'zgartirishdan ko'ra, undan foydalanish algoritmini aniqlashtirish amaliy jihatdan maqbulroq. Masalan, "Listen and repeat" topshirig'i oldidan o'qituvchi ikki so'zni eshittirib, o'quvchiga maqsadli tovushni farqlatadi; keyin og'iz va til holatini ko'rsatadi; darslikdagi audio namuna asosida xor va individual

takrorlashni tashkil etadi; so'ng "Ask and answer" yoki mini-dialogda shu birlikning saqlanishini tekshiradi. Oxirida o'quvchi qisqa audio yozuvini dastlabki namuna bilan taqqoslaydi. Bitta darslik topshirig'i shu tariqa diagnostika va refleksiya bilan to'ldiriladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, to'rt bosqichli qo'shimcha ish tavsiya etiladi. Birinchi bosqichda 30–60 soniyalik eshitib farqlash topshirig'i o'tkaziladi. Ikkinchi bosqichda darslikdagi maxsus fonetik rubrika va audio namuna bilan ishlanadi. Uchinchi bosqichda ritmik aytim, qo'shiq yoki dialog orqali tovush urg'u va intonatsiya bilan birlashtiriladi. To'rtinchi bosqichda o'quvchi yangi nutqiy vaziyatda qisqa gap aytadi va bir aniq mezon bo'yicha o'zini yoki juftini baholaydi. Mezonlar sonining kamligi kichik yosh uchun muhim: bir topshiriqda "tovush aniq aytildimi?" yoki "savol ohangi saqlandimi?" kabi bitta kuzatiladigan belgi yetarli.

Darslik tahlili shuningdek o'quv-metodik majmua qismlarini o'zaro bog'lash zarurligini ko'rsatadi. Student's Book fonetik nishon va asosiy nutqiy vaziyatni beradi; audio va video to'g'ri namuna yaratadi; flashcards hamda word cards tezkor farqlash va guruhlashga xizmat qiladi; Workbook esa mustaqil mustahkamlash uchun ishlatilishi mumkin. O'qituvchi ushbu vositalarni bitta diagnostik maqsad atrofida birlashtirsa, majmua tarkibiy qismlari tarqoq resurs emas, izchil metodik tizimga aylanadi.

Natijalarni talqin qilishda ikki cheklov hisobga olinishi kerak. Birinchidan, maqola faqat Student's Booklarning yozma va vizual tuzilishini o'rgandi; audio yozuvlarning fonetik sifati, Workbookdagi mashqlar va o'qituvchining real darsdagi adaptatsiyasi alohida empirik tahlilni talab qiladi. Ikkinchidan, topshiriq ko'rsatmasi chastotasi ta'lim samaradorligining bevosita o'lchovi emas. Keyingi tadqiqotlarda mazkur darsliklar asosida tashkil etilgan darslar kuzatilib, o'quvchilarning tovush aniqligi, urg'u, intonatsiya, ritm va nutqiy vaziyatda qo'llash ko'rsatkichlari bilan bog'lanishi lozim.

XULOSA

1–4-sinf "Guess What!" Student's Booklari tahlili talaffuz materiali darsliklarda muntazam, ko'rgazmali va sinflar bo'yicha izchil berilganini ko'rsatdi. Har bir sinfdagi

to'qqizta maxsus fonetik rubrika alohida harf-tovush bog'lanishidan undosh juftliklari, digraflar va murakkab klasterlargacha bo'lgan rivojlanishni ta'minlaydi. Tinglash, aytish, ritmik aytim va qo'shiq boshlang'ich bosqichda ustun bo'lsa, 3–4-sinflarda savol-javob, o'qib-tinglash va rolli ijro talaffuzni muloqotga ko'chirish imkonini kuchaytiradi.

Shu bilan birga, darsliklardagi ochiq fonetik mazmun asosan segmental birliklarga qaratilgan. So'z va gap urg'usi, intonatsiya, ritm va pauza qo'shiq, ritmik aytim va dialoglarda mavjud bo'lsa-da, mustaqil nishon va baholash mezonlari sifatida yetarlicha aniqlashtirilmagan. Talaffuz xatosining turini belgilash, boshlang'ich va takroriy diagnostika, o'zini hamda juftini baholash vositalari ham o'qituvchi tomonidan qo'shimcha tashkil etilishi kerak.

Shuning uchun darslik topshiriqlaridan samarali foydalanish "diagnostika — eshitib farqlash — artikulyatsiya — darslik asosidagi mashq — nutqiy qo'llash — refleksiya" ketma-ketligida qurilishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv darslikning mavjud kuchli tomonlarini saqlaydi, shu bilan birga o'zbek o'quvchilariga xos fonetik qiyinchiliklar va prosodik ko'nikmalarni maqsadli nazorat qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Reed S., Bentley K.; Koustaff L. (series ed.). Guess What! Student's Book 1 — Grade 1. Uzbekistan edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 110 p. ISBN 978-9943-7470-4-3.
2. Reed S., Bentley K.; Koustaff L. (series ed.). Guess What! Student's Book 2 — Grade 2. Uzbekistan edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 110 p. ISBN 978-9943-7470-7-4.
3. Reed S., Bentley K.; Koustaff L. (series ed.). EFL Guess What! Grade 3 Student's Book. Uzbekistan edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 110 p. ISBN 978-9943-7471-0-4.
4. Reed S., Bentley K.; Koustaff L. (series ed.). EFL Guess What! Student's Book 4 — Grade 4. Uzbekistan edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 110 p. ISBN 978-9943-7471-3-5.
5. Cunningsworth A. Choosing Your Coursebook. Oxford: Heinemann, 1995. 153 p.
6. Tomlinson B. (ed.). Materials Development in Language Teaching. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 472 p.

7. McGrath I. Materials Evaluation and Design for Language Teaching. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016. 356 p.
8. Celce-Murcia M., Brinton D.M., Goodwin J.M., Griner B. Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
9. Kelly G. How to Teach Pronunciation. Harlow: Longman, 2000. 154 p.
10. Levis J.M. Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching // TESOL Quarterly. 2005. Vol. 39, No. 3. P. 369–377. <https://doi.org/10.2307/3588485>.
11. Cameron L. Teaching Languages to Young Learners. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 258 p.
12. Pinter A. Teaching Young Language Learners. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017.
13. Shin J.K., Crandall J. Teaching Young Learners English: From Theory to Practice. Boston: National Geographic Learning/Cengage Learning, 2014.
14. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2012. 432 b.
15. Abduazizov A.A. Ingliz tili fonetikasi. Toshkent: Musiq, 2007.
16. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.
17. Rustamova A.E. Maktabgacha yoshdagi bolalarda chet tilini o'qitishda talaffuzni shakllantirish va rivojlantirish (ingliz tili materialida): pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Samarqand, 2021.